

बचित्र नाटक

१६ १ओंकार सतिगुर प्रसादि ।

अथ बचित्र नाटक ग्रंथ लिख्यते ।

स्त्री मुखवाक पातसाही १० ।

त्वप्रसादि । दोहरा

नमसकार स्त्री खड़ग को करौ सु हितु चितु लाइ ।

पूरन करौ गिरंथ इहु तुम मुहि करहु सहाइ ।१।

स्त्री काल जी की उसतति ।

त्रिभंगी छंद

खग खंड बिहंडं खलदल खंडं अति रण मंडं बरबंडं ।

भुज दंग अखंडं तेज प्रचंडं जोति अमंडं भानु प्रभं ।

सुख संता करणं दुरमति दरणं किलबिख हरणं असि सरणं ।

जै जै जग कारण स्त्रिसटि उबारण मम प्रतिपारण जै तेगं ।२।

भुजंग प्रयात छंद

सदा एक जोत्यं अजूनी सरूपं । महादेव देवं महा भूप भूपं ।

निरंकार नित्यं निरूपं त्रिबाणं । कलं कारणेयं नमो खड़गपाणं ।३।

निरंकार त्रिबिकार नित्यं निरालं । न ब्रिधं बिसेखं न तरुनं न बालं ।

न रंकं न रायं न रूपं न रेखं । न रंगं न रागं अपारं अभेखं ।४।

न रूपं न रेखं न रंगं न रागं । न नामं न ठामं महा जोति जागं ।

न द्वैखं न भेखं निरंकार नित्यं । महा जोग जोगं सु परमं पवित्यं ।५।

अजेयं अभेयं अनामं अठामं । महाजोग जोगं महा काम कामं ।

अलेखं अभेखं अनीलं अनादं । परेयं पवित्रं सदा त्रिबिखादं ।६।

सुआदं अनादं अनीलं अनंतं । अद्वैखं अभेखं महेसं महंतं ।
 न रोखं न सोखं न द्रोहं न मोहं । न कामं न क्रोधं अजोनी अजोहं ।७।
 परेयं पवित्रं पुनीतं पुराणं । अजेयं अभेयं भविख्यं भवाणं ।
 न रोगं न सोगं सु नित्यं नवीनं । अजायं सहायं परमं प्रवीनं ।८।

सु भूतं भविख्यं भवानं भवेयं । नमो त्रिबिकार नमो त्रिजुरेयं ।
 नमो देव देवं नमो राज राजं । निरालंब नित्यं सु राजाधिराजं ।९।
 अलेखं अभेखं अभूतं अद्वैखं । न रागं न रंगं न रूपं न रेखं ।
 महा देव देव महा जोग जोगं । महा काम कामं महा भोग भोगं ।१०।

कहूं राजसं तामसं सातकेयं । कहूं नारि को रूप धारे नरेयं ।
 कहूं देवीयं देवतं दर्शित रूपं । कहूं रूपं अनेक धारे अनूपं ।११।
 कहूं फूल हवै कै भले राज फूले । कहूं भवर हवै कै भली भाति भूले ।
 कहूं पवन हवै कै बहे बेगि ऐसे । कहे मो न आवे कथौ ताहि कैसे ।१२।

कहूं नाद हवै कै भली भांति बाजे । कहूं पारधी हवै धरे बान राजे ।
 कहूं म्रिग हवै कै भली भाति मोहे । कहूं कामकी जिउ धरे रूप सोहे ।१३।
 नही जानि जाई कछू रूप रेखं । कहा बास ता को फिरै कउन भेखं ।
 कहा नाम ता को कहा कै कहावै । कहा मै बखानो कहे मो न आवै ।१४।

न ताको कोई तात मातं न भायं । न पुत्रं न पौत्रं न दाया न दायं ।
 न नेहं न गेहं न सैनं न साथं । महा राज राजं महा नाथ नाथं ।१५।
 परमं पुरानं पवित्रं परेयं । अनादं अनीलं असंभं अजेयं ।
 अभेदं अछेदं पवित्रं प्रमाथं । महा दीन दीनं महा नाथ नाथं ।१६।

अदागं अदगं अलेखं अभेखं । अनंतं अनीलं अरूपं अद्वैखं ।
 महा तेज तेजं महा ज्वाल ज्वालं । महा तंत्र मंत्र महा काल कालं ।१७।
 करं बाम चापियं क्रिपाणं करालं । महा तेज तेजं बिराजै बिसालं ।
 महा दाड़ दाड़ं सु सोहं अपारं । जिनै चरबीयं जीव जग्यं हजारं ।१८।

डमा डंड डउरू सितासेत छत्रं । हाहा हूह हासं झमा झम अत्रं ।
 महा घोर सबदं बजे संख ऐसं । प्रलै काल के काल की ज्वाल जैसं ।१९।

रसावल छंद

घणं घंट बाजं । धुणं मेघ लाजं ।
 भयो सद एवं । हड़ियो नीर धेवं ।२०।
 घुरं घुंघरेयं । धुणं नेवरेयं ।
 महा नाद नादं । सुरं निरबिखादं ।२१।

सिरं माल राजं । लखे रुद्र लाजं ।
 सुभे चार चित्रं । परमं पवित्रं ।२२।
 महा गरज गरजं । सुणे दूत लरजं ।
 स्रवं स्रोण सोहं । महा मान मोहं ।२३।

भुजंग प्रयात छंद

स्त्रिजे सेतजं जेरजं उतभुजेवं । रचे अंडजं खंड ब्रहमंड एवं ।
 दिसा बिदिसायं जिमी आसमाणं । चतुर बेद कथ्यं कुराणं पुराणं ।२४।
 रचे रैण दिवसं थपे सूर चंद्रं । ठटे दईव दानो रचे बीर बिंद्रं ।
 करी लोह कलमं लिख्यो लेख माथं । सबै जेर कीने बली काल हाथं ।२५।

कई मेटि डारे उसारे बनाए । उपारे गड़े फेरि मेटे उपाए ।
 क्रिआ काल जू की किनू न पछानी । घनियो पै बिहै है घनियो पै बिहानी ।२६।
 किते क्रिसन से कीट कोटै बनाए । किते राम से मेटि डारे उपाए ।
 महादीन केते प्रिथी माझि हूए । समै आपनी आपनी अंति मूए ।२७।

जिते अउलीआ अंबीआ होइ बीते । तित्यो काल जीता न ते काले जीते ।
जिते राम से क्रिसन हुइ बिसनु आए । तित्यो काल खापिउ न ते काल घाए ।२८।

जिते इंद्र से चंद्र से होत आए । तित्यो काल खापा न ते कालि घाए ।
जिते अउलीआ अंबीआ गउस ह्वै हैं । सभै काल के अंत दाड़ा तलै है ।२९।

जिते मानधातादि राजा सुहाए । सभै बाधि कै काल जेलै चलाए ।
जिनै नाम ता को उचारो उबारे । बिना साम ता की लखे कोटि मारे ।३०।

त्वप्रसादि । रसावल चंद

चमकहि क्रिपाणं । अभूतं भयाणं । धुणं नेवराणं । घुरं घुंघयाणं ।३१।
चतुर बाह चारं । निजूटं सुधारं । गदा पास सोहं । जमं मान मोहं ।३२।
सुभं जीभ जुआलं । सु दाड़ा करालं । बजी बंब संखं । उठे नादं बंखं ।३३।
सुभं रूप सिआमं । महा सोभ धामं । छबे चारु चित्रं । परेअं पवित्रं ।३४।

भुजंग प्रयात छंद

सिरं सेत छत्रं सु सुभ्रं बिराजं । लखे छैल छाइआ करे तेज लाजं ।
बिसाल लाल नैनं महाराज सोहं । ढिगं अंसुमालं हसं कोटि क्रोहं ।३५।
कहूं रूप धारे महाराज सोहं । कहूं देव कंनिआनि के मान मोहं ।
कहूं बीर ह्वै के धरे बान पानं । कहूं भूप ह्वै कै बजाए निसानं ।३६।

रसावल छंद

धनुर बान धारे । छके छैल भारे ।
लए खग ऐसे । महाबीर जैसे ।३७।
जुरे जंग जोरं । करे जुध घोरं ।
क्रिपा निधि दिआलं । सदायं क्रिपालं ।३८।

सदा एक रूपं । सभै लोक भूपं ।
 अजेअं अजायं । सरनियं सहायं ।३९।
 तपै खग पानं । महा लोक दानं ।
 भविखिअं भवेअं । नमो निरजुरेअं ।४०।

मधो मान मुंडं । सुभं रुंड झुंडं ।
 सिरं सेत छत्रं । लसं हाथ अत्रं ।४१।
 सुणे नाद भारी । त्रसै छत्रधारी ।
 दिसा बसत्र राजं । सुणे दोख भाजं ।४२।
 सुणे गद सदं । अनंतं बेहदं ।
 घटा जाणु सिआमं । दुतं अभिरामं ।४३।
 चतुर बाह चारं । करीटं सुधारं ।
 गदा संख चक्रं । दिपै क्रूर बक्रं ।४४।

नराज छंद

अनूप रूप राजिअं । निहार काम लाजियं ।
 अलोक लोक सोभिअं । बिलोक लोक लोभिअं ।४५।
 चमकि चंद्र सीसियं । रहियो लजाइ ईसयं ।
 सु सोभ नाग भूखणं । अनेक दुसट दूखणं ।४६।

क्रिपाण पाण धारीयं । करोर पाप टारीयं ।
 गदा गिसट पाणियं । कमाण बाण ताणियं ।४७।
 सबद संख बजियं । घणंकि घुंमर गजियं ।
 सरनि नाथ तोरीयं । उबार लाज मोरीयं ।४८।

अनेक रूप सोहीयं । बिसेख देव मोहीयं ।
 अदेव देव देवलं । क्रिपा निधान केवलं ।४९।
 सु आदि अंति एकियं । धरे सरूप अनेकियं ।
 क्रिपाण पाण राजई । बिलोक पाप भाजई ।५०।
 अलंकित सु देहयं । तनो मनो कि मोहियं ।
 कमाण बाण धारही । अनेक सत्र टारही ।५१।
 घमकि घुंघरं सुरं । नवं ननाद नूपरं ।
 प्रजुआल बिजुलं जुलं । पवित्र परम निरलमं ।५२।

त्वप्रसादि । तोटक छंद

नव नेवर नाद सुरं त्रिमलं । मुख बिजुल जुआल घणं प्रजुलं ।
मदरा कर मत महा भभकं । बन मै मनो बाघ बचा बबकं ।५३।
भव भूत भविख भवान भवं । कल कारण उबारण एक तुवं ।
सभ ठौर निरंतर नित नयं । म्रिद मंगल रूप तुयं सुभयं ।५४।

द्रिड़ दाड़ कराल द्वै सेत उधं । जिह भाजत दुसट बिलोक जुधं ।
मद मत क्रिपाण कराल धरं । जय सद सुरासुरयं उचरं ।५५।
नव किंकण नेवर नाद हूंअं । चल चाल सभाचल कंप भूअं ।
घण घुंघर घंटण घोर सुरं । चर चार चराचरयं हुहरं ।५६।

चल चौदहूं चक्रन चक्र फिरं । बढवं घटवं हरीअं सुभरं ।
जग जीव जिते जलयं थलयं । अस को जु तवाइसिअं मलयं ।५७।
घट भादव मास की जाण सुंभ । तन सावरे रावरेअं हुलसं ।
रस पंगति दामिनीअं दमंकं । घट घुंघर घंट सुर घमकं ।५८।

भुजंग प्रयात छंद

घटा सावणं जाण स्यामं सुहायं । मणी नील नगियं लख सीस निआयं ।
महा सुंदर स्यामं महा अभिरामं । महा रूप रूपं महा काम कामं ।५९।
फिरै चक्र चउदह पुरीयं मधिआणं । इसो कौन बीयं फिरै आइसाणं ।
कहो कुंट कौने बिखै भाज बाचे । सभं सीस के संग स्त्री काल नाचै ।६०।

करे कोट कोऊ धरै कोटि ओटं । बचैगो न किउ हूं करै काल चोटं ।
लिख जंत्र केते पड़ं मंत्र कोटं । बिना सरनि ताकी नही ओर ओटं ।६१।
लिखं जंत्र थाके पड़ं मंत्र हारै । करे काल के अंत लै के बिचारे ।
कितिओ तंत्र साधे जु जनम बिताइओ । भए फोकटं काज एकै न आइओ ।६२।

किते नास मूंदे भए ब्रह्मचारी । किते कंठ कंठी जटा सीस धारी ।
किते चीर कानं जुगीसं कहायं । सभे फोकटं धरम कामं न आयं ।६३।

मधु कीटभं राछसेसं बलीअं । समे आपनी काल तेऊ दलीअं ।
भए सुंभ नैसुंभ स्रोगंतबीजं । तऊ काल कीने पुरेजे पुरेजं ।६४।

बली प्रिथीअं मानधाता महीपं । जिनै रथ चक्रं कीए सात दीपं ।
भुजं भीम भरथं जगं जीत डंडियं । तिनै अंत के अंत कौ काल खंडियं ।६५।

जिनै दीप दीपं दुहाई फिराई । भुजा दंड दै छोणि छत्रं छिनाई ।
करे जग कोटं जसं अनिक लीते । वहै बीर बंके बली काल जीते ।६६।

कई कोट लीने जिनै दुरग ढाहे । किते सूरबीरान के सैन गाहे ।
कई जंग कीने सु साके पवारे । वहै दीन देखै गिरे काल मारे ।६७।

जिनै पातिसाही करी कोटि जुगियं । रसं आनरसं भली भाति भुगियं ।
वहै अंत को पाव नागे पधारे । गिरे दीन देखे हठी काल मारे ।६८।

जिनै खंडीअं दंड धारं अपारं । करे चंद्रमा सूर चरे दुआरं ।
जिनै इंद्र से जीत के छोडि डारे । वहै दीन देखे गिरे काल मारे ।६९।

रसावल छंद

जिते राम हुए । सभै अंति मूए । जिते क्रिसन ह्वै है । सभै अंति जै है ।७०।
जिते देव होसी । सभै अंत जासी । जिते बोध ह्वै है । सभै अंति छै है ।७१।
जिते देव रायं । सभै अंत जायं । जिते दर्इत एसं । तित्यो काल लेसं ।७२।

नरसिंघावतारं । वहे कल मारं । बडो डंडधारी । हणिओ काल भारी ।७३।
दिजं बावनेयं । हणिओ काल तेयं । महा मछ मुंडं । फधिओ काल झुंडं ।७४।
जिते होइ बीते । तिते काल जीते । जिते सरनि जै है । तितिओ राखि लैहे ।७५।

भुजंग प्रयात छंद

बिना सरनि ताकी न अउरै उपायं । कहा देव दर्ईतं कहा रंक रायं ।
 कहा पातिसाहं कहा उमरायं । बिना सरनि ताकी न कोटै उपायं ।७६।
 जिते जीव जंतं सु दुनीअं उपायं । सभै अंतिकालं बली कालि घायं ।
 बिना सरनि ताकी नही और ओटं । लिखे जंत्र केते पड़े मंत्र कोटं ।७७।

नराज छंद

जितेकि राज रंकयं । हने सु काल बंकयं ।
 जितेकि लोक पालयं । निदान काल दालयं ।७८।
 क्रिपाल पाणि जे जपै । अनंत थाट ते थापै ।
 जितेकि काल धिआइ है । जगति जीत जाइ है ।७९।

बचित्र चार चित्रयं । परमयं पवित्रयं ।
 अलोक रूप राजियं । सुणे सु पाप भाजियं ।८०।
 बिसाल लाल लोचनं । बिअंत पाप मोचनं ।
 चमक चंद्र चारयं । अघी अनेक तारयं ।८१।

रसावल छंद

जिते लोक पालं । तिते जेर कालं ।
 जिते सूर चंद्रं । कहा इंद्र बिंद्रं ।८२।

भुजंग प्रयात छंद

फिरै चौदहूं लोकयं काल चक्रं । सभै नाथ नाथे भ्रमं भउह बकं ।
 कहा राम क्रिसनं कहा चंद सूरं । सभै हाथ बाधे खरे काल हजूरं ।८३।

स्वैया

काल ही पाइ भयो भगवान सु जागत या जग जाकी कला है ।
 काल ही पाइ भयो ब्रहमा सिव काल ही पाइ भयो जुगीआ है ।
 काल ही पाइ सुरासुर गंध्रब जछ भुजंग दिसा बिदिसा है ।
 अउर सुकाल सभै बसि काल के एक ही काल अकाल सदा है ।८४।

भुजंग प्रयात छंद

नमो देव देवं नमो खड़ग धारं । सदा एक रूपं सदा निरबिकारं ।
नमो राजसं सातकं तामसेअं । नमो निरबिकारं नमो निरजुरेअं ।८५।

रसावल छंद

नमो बाण पाणं । नमो निरभयाणं ।
नमो देव देवं । भवाणं भवेअं ।८६।

भुजंग प्रयात छंद

नमो खग खंडं क्रिपाण कटारं । सदा एक रूपं सदा निरबिकारं ।
नमो बाण पाणं नमो दंड धारिउं । जिनै चौदहूं लोक जोतं बिथारियं ।८७।
नमसकारयं मोर तीरं तुफंगं । नमो खग अदगं अभैयं अभंगं ।
गदायं गिसटं नमो सैहथीअं । जिनै तुलीयं बीर बीयो न बीअं ।८८।

रसावल छंद

नमो चक्र पाणं । अभूतं भयाणं ।
नमो उग्रदाडं । महा गिसट गाडं ।८९।
नमो तीर तोपं । जिनै सत्र घोपं ।
नमो धोप पटं । जिने दुसट दटं ।९०।
जिते ससत्र नामं । नमसकार तामं ।
जिते असत्र भैयं । नमसकार तेयं ।९१।

स्वैय्या

मेरु करो त्रिण ते मुहि जाहि गरीब निवाज न दूसर तो सो ।
भूल छिमो हमरी प्रभ आपन भूलनहार कहूं कोऊ मो सो ।
सेव करी तुमरी तिन के सभ ही ग्रिह देखीअत द्रब भरो सो ।
या कल मै सभ काल क्रिपान के भारी भुजान को भारी भरोसो ।९२।

सुंभ निसुंभ से कोट निसचार जाहि छिनेक बिखै हनि डारे ।
धूमर लोचन चंड अउ मुंड से माहिख से पल बीच निवारे ।
चामर से रणि चिछर से रकतिछण से झट दै झझकारे ।
ऐसो सु साहिबु पाइ कहा परवाह रही इह दास तिहारे ।९३।

मुंडहु से मधु कीटभ से मुर से अघ से जिनि कोटि दले है ।
 ओटि करी कबहुं न जिनै रणि चोट परी पग द्वै न टले है ।
 सिंधु बिखै जे न बूडे निसचार पावक बाण बहे न जले है ।
 ते असि तोरि बिलोकि अलोक सु लाज को छाड कै भाजि चले है ।१४।

रावण से महिरावण से घटकानहु से पल बीच पछारे ।
 बारद नाद अकंपन से जग जंग JURै जिन सिउ जम हारे ।
 कुंभ अकुंभ से जीत सभै जगि सातहुं सिंध हथिआर पखारे ।
 जे जे हुते अकटे बिकटे सु कटे करि काल क्रिपान के मारे ।१५।

जो कहूं काल ते भाज के बाचीअत तो किह कुंट कहो भजि जाईयै ।
 आगे हूं काल धरे असि गाजत छाजत है जिह ते नसि अईयै ।
 ऐसे न कै गयो कोई सु दाव रे जाहि उपाव सो घाव बचईयै ।
 जाते न छुटीयै मुड़ कहूं हसि ताकी न किउ सरणागति जईयै ।१६।

क्रिसन अउ बिसनु जपे तुहि कोटिक राम रहीम भली बिधि धिआयो ।
 ब्रहम जपिओ अरु संभु थपिओ तहि ते तुहिको किन हूं न बचायो ।
 कोटि करी तपसा दिन कोटिक काहू न कौडी को काम कढायो ।
 काम का मंत्र कसीरे के काम न काल को घाउ किनहूं न बचायो ।१७।

काहे रे कूर करे तपसा इन की कोऊ कौडी के काम न ऐहै ।
 तोहि बचाइ सकै कहु कैसे कै आपन घाव बचाइ न ऐहै ।
 कोप कराल की पावक कुंड मै आपि टंगिओ तिम तोहि टंगै है ।
 चेत ते चेत अजो जीअ मै जड़ काल क्रिपा बिनु काम न ऐहै ।१८।

ताहि पछानत है न महा पसु जा को प्रतापु तिहूं पुर माही ।
 पूजत है परमेसर कै जिह कै परसै परलोक पराही ।
 पाप करो परमारथ कै जिह पापन ते अति पाप लजाई ।
 पाइ परो परमेसर के जड़ पाहन मै परमेसर नाही ।१९।

मोन भजे नही मान तजे नही भेख सजे नही मूंड मूंडाए ।
 कंठि न कंठी कठोर धरै नही सीस जटान के जूट सुहाए ।
 साचु कहो सुनि लै चितु दै बिनु दीन दिआल की साम सिधाए ।
 प्रीति करे प्रभु पायत है किरपाल न भीजत लांड कटाए ।१००।

कागद दीप सभै करि कै अर सात समुंद्रन की मसु कैहो ।
 काटि बनासपती सिगरी लिखबे हूं के लेखन काजि बनैहो ।
 सारसुती बकता करि कै जुग कोटि गनेस कै हाथि लिखैहो ।
 काल क्रिपाल बिना बिनती न तऊ तुम को प्रभ नैकु रिझैहो ।१०१।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे श्री काल जी की उसतति
 प्रिथम धिआइ संपूरनं सतु सुभम सतु ।१।

कवि बंस वरणन

चौपई

तुमरी महिमा अपर अपारा । जा का लहिओ न किन हूं पारा ।
 देव देव राजन के राजा । दीन दिआल गरीब निवाजा ।१।

दोहरा

मूक ऊचरै सासत्र खटि पिंग गिरन चड़ि जाइ ।
 अंध लखै बधरो सुनै जो काल क्रिपा कराइ ।२।

चौपई

कहा बुधि प्रभ तुछ हमारी । बरनि सकै महिमा जु तिहारी ।
 हम न सकत करि सिफत तुमारी । आप लेहु तुम कथा सुधारी ।३।
 कहा लगै इहु कीट बखानै । महिमा तोरि तुही प्रभ जानै ।
 पिता जनम जिम पूत न पावै । कहा तवन का भेद बतावै ।४।

तुमरी प्रभा तुमै बनि आई । अउरन ते नही जात बताई ।
 तुमरी क्रिआ तुम ही प्रभ जानो । ऊच नीच कस सकत बखानो ।५।
 सेस नाग सिर सहस बनाई । द्वै सहंस रसनाह सुहाई ।
 रटत अब लगे नाम अपारा । तुमरो तऊ न पावत पारा ।६।

तुमरी क्रिआ कहा कोऊ कहै । समझत बात उरझि मति रहै ।
 सूछम रूप न बरना जाई । बिरधु सरूपहि कहो बनाई ।७।
 तुमरी प्रेम भगति जब गहिहो । छोरि कथा सभ ही तब कहि हो ।
 अब मै कहो सु अपनी कथा । सोढी बंस उपजिआ जथा ।८।

दोहरा

प्रथम कथा संछेप ते कहो सु हित चितु लाइ ।
 बहुरि बडो बिसथार कै कहिहौ सभै सुनाइ ।९।

चौपई

प्रिथम काल जब करा पसारा । ओअंकार ते स्रिसटि उपारा ।
 कालसैन प्रथमै भइओ भूपा । अधिक अतुल बलि रूप अनूपा ।१०।
 कालकेतु दूसर भूअ भइओ । क्रूरबरस तीसर जगि ठयो ।
 कालधुज चतुरथ त्रिप सोहै । जिह ते भयो जगत सभ को है ।११।

सहसराछ जा को सुभ सोहै । सहस पाद जा के तनि मोहै ।
 सेख नाग पर सोइबो करै । जग तिह सेख साइ उचरै ।१२।
 एक स्रवण ते मैल निकारा । ता ते मधू कीटभ तन धारा ।
 दुतीआ कान ते मैल निकारी । ता ते भई स्रिसटि इह सारी ।१३।

तिन को काल बहुरि बध करा । तिन को मेद समुंद मो परा ।
 चिकन तास जल पर तिर रही । मेधा नाम तबहि ते कही । १४।
 साध करम जे पुरख कमावै । नाम देवता जगत कहावै ।
 कुक्रित करम जे जग मै करही । नाम असुर तिन को सभ धर ही ।१५।
 बहु बिसथार कह लगै बखानीअत । ग्रंथ बढन ते अति डरु मानीअत ।
 तिन ते होत बहुत त्रिप आए । दछ प्रजापति जिन उपजाए ।१६।
 दस सहंस तिहि ग्रिह भई कंनिआ । जिह समान कह लगै न अंनिआ ।
 काल क्रिआ ऐसी तह भई । ते सभ बिआह नरेसन दई ।१७।

दोहरा

बनता कद्र दिति अदिति ए रिख बरी बनाइ ।
 नाग नागरिपु देव सभ दईत लए उपजाइ ।१८।

चौपई

ताते सूरज रूप को धरा । जाते बंस प्रचुर रवि करा ।
 जौ तिन के कहि नाम सुनाऊ । कथा बढन ते अधिक डराऊ ।१९।

तिन के बंस बिखै रघु भयो । रघु बंसहि जिह जगहि चलयो ।
ताते पुत्र होत भयो अजु बरु । महा रथी अरु महा धनुरधर ।२०।
जब तिन भेस जोग को लयो । राज पाट दसरथ को दयो ।
होत भयो वहि महा धनुरधर । तीन त्रिआन बरा जिह रुचि कर ।२१।

प्रिथम जयो तिह रामु कुमारा । भरथ लछमन सत्र बिदारा ।
बहुत काल तिन राज कमायो । काल पाइ सुर पुरहि सिधायो ।२२।
सीअ सुत बहुरि भए दुइ राजा । राज पाट उन ही कउ छाजा ।
मद्र देस एस्वरजा बरी जब । भाति भाति के जग कीए तब ।२३।

तही तिनै बाधे दुइ पुरवा । एक कसूर दुतीय लहुरवा ।
अधक पुरी ते दोऊ बिराजी । निरखि लंक अमरावति लाजी ।२४।
बहुत काल तिन राजु कमायो । जाल काल ते अंति फसायो ।
तिन के पुत्र पौत्र जे वए । राज करत इह जग को भए ।२५।
कहा लगे ते बरन सुनाऊं । तिन के नाम न संखिआ पाऊं ।
होत चहूं जुग मै जे आए । तिन के नाम न जात गनाए ।२६।
जो अब तव किरपा बल पाऊं । नाम जथा मति भाखि सुनाऊं ।
काल केत अरु कालराइ भनि । जिन के भए पुत्र घरि अनगन ।२७।

काल केत भयो बली अपारा । कालराइ जिनि नगर निकारा ।
भाजि सनौढ देसि ते गए । तही भूपजा बिहाअत भए ।२८।
तिह ते पुत्र भयो जो धामा । सोढी राइ धरा तिहि नामा ।
बंस सनौढ तदिन ते थीआ । परम पवित्र पुरख जू कीआ ।२९।

ता ते पुत्र पौत्र हुइ आइ । ते सोढी सभ जगति कहाए ।
जग मै अधिक सु भए प्रसिधा । दिन दिन तिन के धन की ब्रिधा ।३०।
राज करत भए बिबिध प्रकारा । देस देस के जीत त्रिपारा ।
जहा तहा तिह धरम चलायो । अत्र पत्र कह सीसि दुरायो ।३१।
राजसूअ बहु बारन कीए । जीति जीति देसेस्वर लीए ।
बाजमेध बहु बारन करे । सकल कलूख निज कुल के हरे ।३२।
बहुत बंस मै बढो बिखाधा । मेट न सका कोऊ तिह साधा ।
बिचरे बीर बनैतु अखंडल । गहि गहि चले भिरन रन मंडल ।३३।

धन अरु भूमि पुरातन बैरा । जिन का मूआ करति जग घेरा ।
मोह बाद अहंकार पसारा । काम क्रोध जीता जग सारा ।३४।

दोहरा

धनि धनि धन को भाखीऐ जा का जगतु गुलामु ।
सभ निरखत या को फिरै सभ चल करत सलाम ।३५।

चौपई

काल न कोऊ करन सुमारा । बैर बाद अहंकार पसारा ।
लोभ मूल इह जग को हूआ । जा सो चाहत सभै को मूआ ।३६।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे सुभ बंस बरननं दुतीया
धिआइ संपूरनम सतु सुभम सतु ।२।१३७।

भुजंग प्रयात छंद

रचा बैर बादं बिधाते अपारं । जिसै साधि साकिओ न कोऊ सुधारं ।
बली काम रायं महा लोभ मोहं । गयो कउन बीरं सु या ते अलोहं ।१।
तहा बीर बंके बकै आप मधं । उठे ससत्र लै लै मचा जुध सुधं ।
कहूं खपरी खोल खंडे अपारं । मचै बीर बैताल डउरु डकारं ।२।

कहूं ईस सीसं पुऐ रुंड मालं । कहूं डाक डउरु कहूंकं बितालं ।
चवी चावडीअं किलंकार कंकं । गुथी लुथ जुथे बहै बीर बंकं ।३।
परी कुट कुटं रुले तछ मुछं । रहे हाथ डारे उभै उरध मुछं ।
कहूं खोपरी खोल खिंगं खतंगं । कहूं खत्रीअं खग खेतं निखंगं ।४।

चवी चांवडी डाकनी डाक मारै । कहूं भैरवी भूत भैरो बकारै ।
कहूं बीर बैताल बंके बिहारं । कहूं भूत प्रेतं हसै मासहारं ।५।

रसावल छंद

महा बीर गजे । सुण मेघ लजे ।
झंडा गड गाढे । मंडे रोस बाढे ।६।

क्रिपाणं कटारं । भिरे रोस धारं ।
 महाबीर बंकं । भिरे भूमि हंकं ।७।
 मचे सूर ससत्रं । उठी झार असत्रं ।
 क्रिपाणं कटारं । परी लोह मारं ।८।

भुजंग प्रयात छंद

हलबी जुनबी सरोही दुधारी ।
 बही कोप काती क्रिपाणं कटारी ।
 कहूं सैहथीअं कहूं सुध सेलं ।
 कहूं सेल सांगं भली रेल पेलं ।९।

नराज छंद

सरोख सुर साजिअं । बिसारि संक बाजिअं ।
 निसंक ससत्र मारहीं । उतारि अंग डारहीं ।१०।
 कछू न कान राखीं । सु मारि मारि भाखहीं ।
 सु हाक हाठ रेलियं । अनंत ससत्र झेलियं ।११।

हजार हूरि अंबरं । बिरुध कै सुअंबरं ।
 करूर भात डोलही । सु मारु मार बोलही ।१२।
 कहूकि अंग कटीअं । कहूं सरोह पटीअं ।
 कहूं समास मुछीअं । गिरे सु तछ मुछीअं ।१३।

ढमक ढोल ढालियं । हरोल हाल चालियं ।
 झटाक झट बाहीअं । सु बीर सैन गाहीअं ।१४।
 निवं निसाण बाजिअं । सु बीर धीर गाजिअं ।
 क्रिपाल बाण बाही ही । अजात अंग लाह ही ।१५।

बिरुध क्रुध राजियं । न चार पैर भाजियं ।
 संभारि ससत्र गाज ही । सु नाद मेघ लाज ही ।१६।
 हलंक हाक मार ही । सरक ससत्र झार ही ।
 भिरे बिसारि सोकियं । सिधार देव लोकियं ।१७।
 रिसे बिरुध बीरियं । सु मारि झारि तीरियं ।
 सबद संख बजियं । सु बीर धीर सजियं ।१८।

तुरी संख बाजे । महाबीर साजे ।
 नचे तुंद ताजी । मचे सूर गाजी ।१९।
 झिमी तेज तेगं । मनो बिज बेगं ।
 उठै नद नादं । धुन त्रिबिखादं ।२०।
 तुटे खग खोलं । मुखं मार बोलं ।
 धका धीक धकं । गिरे हक बकं ।२१।
 दलं दीह गाहं । अधो अंग लाहं ।
 प्रयोधं प्रहारं । बकै मार मारं ।२२।
 नदी रक्त पूरं । फिरी गैणि हूरं ।
 गजे गैणि काली । हसी खपराली ।२३।
 महा सूर सोहं । मंडे लोह क्रोहं ।
 महा गरब गजियं । धुणं मेघ लजियं ।२४।
 छके लोह छकं । मुखं मार बकं ।
 मुखं मुछ बकं । भिरे छाड संकं । २५।
 हकं हाक बाजी । धिरी सैण साजी ।
 चिरे चार ढूके । मुखं मार कूके ।२६।
 रुके सूर संगं । मनो सिंधु गंगं ।
 ढहे ढाल ढकं । क्रिपाण कडकं ।२७।
 हकं हाक बाजी । नचे तुंद ताजी ।
 रसं रुद्र पागे । भिरे रोस जागे ।२८।
 गिरे सुध सेलं । भई रेल पेलं ।
 पलंहार नचे । रणं बीर मचे । २९।
 हसे मासहारी । नचे भूत भारी ।
 महा ढीठ ढूके । मुखं मार कूके ।३०।
 गजै गैण देवी । महा अंस भेवी ।
 भले पूत नाचं । रसं रुद्र राचं ।३१।
 भिरै बैर रुझै । महा जोध जुझै ।
 झंडा गड गाढे । बजे बैर बाढे ।३२।
 गजं गाह बाधे । धनुर बान साधे ।
 बहे आप मधं । गिरे अध अधं । ३३।

गजं बाज जुझै । बली बैर रुझै ।
 त्रिभै ससत्र बाहै । उभै जीत चाहै ।३४।
 गजे आनि गाजी । नचे तुंद ताजी ।
 हकं हाक बजी । फिरै सैन भजी ।३५।

मदं मत माते । रसं रुद्र राते ।
 गजं जूह साजे । भिरे रोस बाजे ।३६।
 झमी तेज तेगं । घणं बिज बेगं ।
 बहै बार बैरी । जलं जिउ गंगैरी ।३७।
 अपो आप बाहं । उभै जीत चाहं ।
 रसं रुद्र राते । महा मत माते ।३८।

भुजंग छंद

मचे बीर बीरं अभूतं भयाणं । बजी भेरि भंकार धुके निसानं ।
 नवं नद नीसाण गजे गहीरं । फिरै रुंड मुंड तनं तछ तीरं ।३९।

बहे खग खेतं खिआलं खतंगं । रुले तछ मुछं महा जोध जंगं ।
 बंधै बीर बाना बडे ऐठिवारे । घुमै लोह घुटं मनो मतवारे ।४०।

उठी कूह जूहं समरि सार बजियं । किधो अंत के काल को मेघ गजियं ।
 भई तीर भीरं कमाणं कड़कियं । बजे लोह क्रोहं महा जंगि मचियं ।४१।

बिरचे महा जुध जोधा जुआणं । खुले खग खत्री अभूतं भयाणं ।
 बली जुझ रुझै रसं रुद्र रते । मिले हथ बखं महा तेज तते । ४२।

झमी तेज तेगं सु रोसं प्रहारं । रुले रुंड मुंडं उठी ससत्र झारं ।
 बबकंत बीरं भभकंत घायं । मनो जुध इंद्रं जुटियो ब्रितरायं ।४३।

महा जुध मचियं महा सूर गाजे । आपो आप मै ससत्र सों ससत्र बाजे ।
 उठे झार सांगं मचे लोह क्रोहं । मनो खेल बासंत माहंत सोहं ।४४।

रसावल छंद

जिते बैर रुझं । तिते अंति जुझं ।
 जिते खेति भाजे । तिते अंति लाजे ।४५।
 तुटे देह बरमं । छुटी हाथ चरमं ।
 कहुं खेति खोलं । गिरे सूर टोलं ।४६।
 कहुं मुछ मुखं । कहुं ससत्र सखं ।
 कहुं खोल खगं । कहुं परम पगं ।४७।
 गहे मुछ बंकी । मंडे आन हंकी ।
 ढका ढुक ढालं । उठे हाल चालं ।४८।

भुजंग प्रयात छंद

खुले खग खूनी महाबीर खेतं ।
 नचे बीर बैतालयं भूत प्रेतं ।
 बजे डंग डउरू उठे नाद संखं ।
 मनो मल जुटे म्हा हथ बखं ।४९।

छपै छंद

जिनि सूरन संग्राम सबल समुहि ह्वै मंडिओ ।
 तिन सुभटन ते एक काल कोऊ जीअत न छडिओ ।
 सब खत्री खग खंडि खेति ते भू मंडप अहुटे ।
 सार धारि धरि धूम मुकति बंधन ते छुटे ।
 ह्वै टूक टूक जुझे सबै पाव न पाछे डारीयं ।
 जै कार अपार सुधार हूंअ बासव लोक सिधारीयं ।५०।

चौपई

इह बिधि मचा घोर संग्रामा । सिधए सूर सुर के धामा ।
 कहा लगै वह कथो लराई । आपन प्रभा न बरनी जाई ।५१।

भुजंग प्रयात छंद

लवी सरब जीते कुसी सरब हारे । बचे जे बली प्रान लै के सिधारे ।
 चतुर बेद पठियं कीयो कासि बासं । घने बरख कीने तहा ही निवासं ।५२।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे लवी कुस जुध बरननं त्रितीया
 धिआउ समापतम सतु सुभम सतु ।३।१८९।

भुजंग प्रयात छंद

जिनै बेद पठियो सु बेदी कहाए । तिनै धरम कै करम नीके चलाए ।
पठे कागदं मद्र राजा सुधारं । आपो आप मो बैर भावं बिसारं ।१।

त्रिपं मुकलियं दूत सो कासि आयं । सबे बेदियं भेद भाखे सुनायं ।
सबै बेद पाठी चले मद्र देसं । प्रनाम कीयो आन कै कै नरेसं ।२।

धुनं बेद की भूप ता ते कराई । सबै पास बैठे सबा बीच भाई ।
पड़े साम बेद जुजर बेद कथं । रिगं बेद पठियं करे भाव हथं ।३।

रसावल छंद

अथर्व बेद पठियं । सुनै पाप नठियं ।
रहा रीझ राजा । दीआ सरब साजा ।४।
लयो बन बासं । महा पाप नासं ।
रिखं भेस कीयं । तिसै राज दीयं ।५।
रहे होरि लोगं । तजे सरब सोगं ।
धनं धाम तिआगे । प्रभं प्रेम पागे ।६।

अडिल

बेदी भयो प्रसंन राज कह पाइकै । देत भयो बरदान हीऐ हुलसाइकै ।
जब नानक कल मै हम आनि कहइ है । हो जगत पूज करि तोहि परम पदु पाइ है ।७।

दोहरा

लवी राज दे बनि गहे बेदीअन कीनो राज ।
भाति भाति तनि भोगीयं भूअ का सकल समाज ।८।

चौपई

त्रितीय बेद सुनबे तुम कीआ । चतुर बेद सुनि भूअ को दीआ ।
तीन जनम हमहूं जब धरि है । चौथे जनम गुरू तुहि करि है ।९।
उत राजा काननहि सिधायो । इत इन राज करत सुख पायो ।
कहा लगे करि कथा सुनाऊ । ग्रंथ बढन ते अधिक डराऊ ।१०।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे बेद पाठ भेट राज चतुरथ
धिआइ समापतम सतु सुभम सतु ।४।१९९।

नराज छंद

बहुरि बिखाध बाधियं । किनी न ताहि साधियं ।
करंम काल यो भई । सु भूमि बंस ते गई ।१।

दोहरा

बिप्र करत भए सूद्र ब्रिति छत्री बैसन करम ।
बैस करत भए छत्रि ब्रिति सूद्र सु दिज को धरम ।२।

चौपई

बीस गाव तिन के रहि गए । जिन मो करत क्रिसानी भए ।
बहुत काल इह भाति बितायो । जनम समै नानक को आयो ।३।

दोहरा

तिन बेदीयन की कुल बिखे प्रगटे नानक राइ ।
सभ सिखन को सुख दए जह तह भए सहाइ ।४।

चौपई

तिन इह कल मो धरम चलायो । सभ साधन को राहु बतायो ।
जो ताके मारग महि आए । ते कबहूं नहि पाप संताए ।५।
जे जे पंथ तवन के परे । पाप ताप तिन के प्रभ हरे ।
दूख भूख कबहूं न संताए । जाल काल के बीच न आए ।६।

नानक अंगद को बपु धरा । धरम प्रचुरि इह जग मो करा ।
अमर दास पुनि नाम कहायो । जनु दीपक ते दीप जगायो ।७।
जब बरदानि समै वहु आवा । रामदास तब गुरु कहावा ।
तिह बरदानि पुरातनि दीआ । अमरदासि सुरपुरि मग लीआ ।८।

श्री नानक अंगदि करि माना । अमर दास अंगद पहिचाना ।
अमर दास रामदास कहायो । साधन लखा मूड़ नहि पायो ।९।

भिंन भिंन सभहूं करि जाना । एक रूप किनहूं पहिचाना ।
जिन जाना तिन ही सिधि पाई । बिनु समझे सिधि हाथि न आई ।१०।

रामदास हरि सो मिलि गए । गुरता देत अरजुनहि भए ।
जब अरजुन प्रभ लोकि सिधाए । हरि गोबिंद तिह ठा ठहराए ।११।
हरिगोबिंद प्रभ लोकि सिधारे । हरी राइ तिह ठा बैठारे ।
हरी क्रिसनि तिन के सुत वए । तिन ते तेग बहादुर भए ।१२।

तिलक जंझू राखा प्रभ ताका । कीनो बडो कलू महि साका ।
साधन हेति इती जिनि करी । सीसु दीया परु सी न उचरी ।१३।
धरम हेत साका जिनि कीआ । सीसि दीआ परु सिररु न दीआ ।
नाटक चेटक कीए कुकाजा । प्रभ लोगन कह आवत लाजा ।१४।

दोहरा

ठीकर फोरि दिलीस सिरि प्रभ पुरि कीया पयान ।
तेग बहादुर सी क्रिआ करी न किनहूं आनि ।१५।
तेग बहादुर के चलत भयो जगत को सोक ।
है है है सभ जग भयो जै जै जै सुर लोकि ।१६।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे पातसाही बरननं नाम पंचमो
धिआउ समापतम सतु सुभम सतु ।५।२१५।

चौपई

अब मै अपनी कथा बखानो । तप साधत जिह बिधि मुहि आनो ।
हेम कुंट परबत है जहां । सपत स्त्रिंग सोभित है तहां ।१।
सपतस्त्रिंग तिह नामु कहावा । पंडु राज जह जोगु कमावा ।
तह हम अधिक तपसिआ साधी । महाकाल कालका अराधी ।२।

इह बिधि करत तपसिआ भयो । द्वै ते एक रूप ह्वै गयो ।
तात मात मुर अलख अराधा । बहु बिधि जोग साधना साधा ।३।
तिन जो करी अलख की सेवा । ता ते भए प्रसंनि गुरदेवा ।
तिन प्रभ जब आइसु मुहि दीआ । तब हम जनम कलू महि लीआ ।४।

चित न भयो अमरो आवन कहि । चुभी रही स्त्रुति प्रभु चरनन महि ।
जिउ तिउ प्रभ हम को समझायो । इम कहि कै इह लोक पठायो ।५।

अकाल पुरख बाच इस कीट प्रति
चौपई

जब पहिले हम स्रिसटि बनाई । दर्इत रचे दुसट दुख दाई ।
ते भुज बल बवरे ह्वै गए । पूजत परम पुरुख रहि गए ।६।
ते हम तमकि तनिक मो खापे । तिन की ठउर देवता थापे ।
ते भी बलि पूजा उरझाए । आपन ही परमेसुर कहाए ।७।

महादेव अचुत कहवायो । बिसन आप ही को ठहरायो ।
ब्रहमा आप पारब्रहम बखाना । प्रभ को प्रभू न किनहूं जाना ।८।
तब साखी प्रभ असट बनाए । साख नमित देबे ठहिराए ।
ते कहै करो हमारी पूजा । हम बिनु अवरु न ठाकुरु दूजा ।९।

परम तत को जिन न पछाना । तिन करि ईसुर तिन कहु माना ।
केते सूर चंद कहु मानै । अगनहोतु कई पवन प्रमानै ।१०।
किन हूं प्रभु पाहिन पहिचाना । न्हात किते जल करत बिधाना ।
केतिक करम करत डरपाना । धरम राज को धरम पछाना ।११।

जे प्रभ साख नमित ठहराए । ते हिआं आइ प्रभू कहवाए ।
ताकी बात बिसर जाती भी । अपनी अपनी परत सोभ भी ।१२।
जब प्रभ को न तिनै पहिचाना । तब हरि इन मनुछन ठहराना ।
ते भी बसि ममता हुइ गए । परमेसुर पाहन ठहरए ।१३।

तब हरि सिध साध ठहिराए । तिन भी परम पुरखु नहि पाए ।
जे कोई होति भयो जगि सिआना । तिन तिन अपनो पंथु चलाना ।१४।
परम पुरुख किनहूं नह पायो । बैर बाद हंकार बढायो ।
पेड पात आपन ते जलै । प्रभ कै पंथ न कोऊ चलै ।१५।

जिनि जिनि तनिकि सिध को पायो । तिनि तिनि अपना राहु चलायो ।
परमेसुर न किनहूं पहिचाना । मम उचारि ते भयो दिवाना ।१६।
परमतत किनहूं न पछाना । आप आप भीतरि उरझाना ।
तब जे जे रिखि राज बनाए । तिन आपन पुनि सिंम्रित चलाए ।१७।

जे सिंम्रतन के भए अनुरागी । तिन तिन क्रिआ ब्रहम की तिआगी ।
 जिन मनु हर चरनन ठहरायो । सो सिंम्रितन के राह न आयो ।१८।
 ब्रहमा चार ही बेद बनाए । सरब लोक तिह करम चलाए ।
 जिन की लिव हरि चरनन लागी । ते बेदन ते भए तिआगी ।१९।

जिन मति बेद कतेबन तिआगी । पारब्रहम के भे अनुरागी ।
 तिन के गूड़ मति जे चलही । भाति अनेक दूख सो दलही ।२०।
 जे जे सहित जातन संदेहि । प्रभ के संगि न छोडत नेह ।
 ते ते परम पुरी कहि जाही । तिन हरि सिउ अंतरु किछु नाही ।२१।

जे जे जीय जातन ते डरे । परम पुरुख तजि तिन मगि परे ।
 ते ते नरक कुंड मो परही । बार बार जग मो बपु धरही ।२२।
 तब हरि बहुरि दत उपजाइयो । तिन भी अपना पंथु चलाइयो ।
 कर मो नख सिर जटा सवारी । प्रभ की क्रिआ कछु न बिचारी ।२३।

पुनि हरि गोरख को उपराजा । सिख करे तिन हू बड राजा ।
 स्रवन फारि मुद्रा दुऐ डारी । हरि की प्रति रीति न बिचारी ।२४।
 पुनि हरि रामानंद को करा । भेस बैरागी को जिनि धरा ।
 कंठी कंठि काठ की डारी । प्रभ की क्रिआ न कछू बिचारी ।२५।

जे प्रभ परम पुरुख उपजाए । तिन तिन अपने राह चलाए ।
 महादीन तबि प्रभ उपराजा । अरब देस को कीनो राजा ।२६।
 तिन भी एकु पंथु उपराजा । लिंग बिना कीने सभ राजा ।
 सभ ते अपना नामु जपायो । सति नामु काहूं न द्रिड़ायो ।२७।

सभ अपनी अपनी उरझाना । पारब्रहम काहूं न पछाना ।
 तप साधत हरि मोहि बुलायो । इम कहि कै इह लोक पठायो ।२८।

अकाल पुरुख बाच

चौपई

मै अपना सुत तोहि निवाजा । पंथु प्रचुर करबे कह साजा ।
 जाहि तहा तै धरमु चलाइ । कबुधि करन ते लोक हटाइ ।२९।

ठाढ भयो मै जोरि कर बचन कहा सिर नयाइ ।
पंथ चलै तब जगत मै जब तुम करहु सहाइ ।३०।

चौपई

इह कारनि प्रभ मोहि पठायो । तब मै जगति जनमु धरि आयो ।
जिम तिन कही इनै तिम कहिहौ । अउर किसु ते बैर न गहिहौ ।३१।
जे हम को परमेशुर उचरि है । ते सभि नरकि कुंड महि परि है ।
मो को दासु तवन का जानो । या मै भेदु न रंच पछानो ।३२।
मै हो परम पुरख को दासा । देखनि आयो जगत तमासा ।
जो प्रभ जगति कहा सो कहि हो । म्रित लोग ते मोनि न रहि हो ।३३।

नराज छंद

कहियो प्रभु सु भाखिहौ । किसु न कान राखिहौ ।
किसु न भेख भीजहौ । अलेख बीज बीजहौ ।३४।
पखाण पूजिहौ नही । न भेख भीजहौ कही ।
अनंत नामु गाइहौ । परम पुरुख पाइहौ ।३५।

जटा न सीस धारिहौ । न मुंद्रका सु धारिहौ ।
न कानि काहूं की धरो । कहियो प्रभु सु मै करो ।३६।
भजो सु एकु नामयं । जु काम सरब ठामयं ।
न जाप आन को जपो । न अउर थापना थपो ।३७।

बिअंति नामु धिआइहौ । परम जोति पाइहौ ।
न धिआन आन को धरो । न नामु आनि उचरो ।३८।
तविक नाम रतियं । न आन मान मतियं ।
परम धिआन धारीयं । अनंत पाप टारीयं ।३९।
तुमेव रूप राचियं । न आन दान माचियं ।
तविक नामु उचारीयं । अनंत दूख टारीयं ।४०।

चौपई

जिनि जिनि नामु तिहारो धिआइआ । दूख पाप तिन निकटि न आइआ ।
जे जे अउर धिआन को धरही । बहिसि बहिसि बादन ते मरही ।४१।

हम इह काज जगत मो आए । धरम हेत गुरदेवि पठाए ।
 जहा तहा तुम धरम बिथारो । दुसट दोखयनि पकरि पछारो ।४२।
 याही काज धरा हम जनमं । समझ लेहु साधू सभ मनमं ।
 धरम चलावन संत उबारन । दुसट सभन को मूल उपारिन ।४३।

जे जे भए पहिल अवतारा । आपु आपु तिन जापु उचारा ।
 प्रभ दोखी कोई न बिदारा । धरम करन को राहु न डारा । ४४।
 जे जे गउस अंबीआ भए । मै मै करत जगत ते गए ।
 महापुरुख काहूं न पछाना । करम धरम को कछू न जाना ।४५।
 अवरन की आसा किछु नाही । एकै आस धरो मन माही ।
 आन आस उपजत किछु नाही । वा की आस धरो मन माही ।४६।

दोहरा

कोई पड़ति कुरान को कोई पड़त पुरान ।
 काल न सकत बचाइकै फोकट धरम निदान ।४७।

चौपई

कई कोटि मिलि पड़त कुराना । बाचत किते पुरान अजाना ।
 अंति कालि कोई काम न आवा । दाव काल काहूं न बचावा ।४८।

किउ न जपो ता को तुम भाई । अंति कालि जो होइ सहाई ।
 फोकट धरम लखो कर भरमा । इन ते सरत न कोई करमा ।४९।

इह कारनि प्रभ हमै बनायो । भेदु भाखि इह लोक पठायो ।
 जो तिन कहा सु सभन उचरो । डिंभ विंभ कछु नैकु न करो ।५०।

रसावल छंद

न जटा मूंडि धारौ । न मुंद्रका सवारौ ।
 जपो तास नामं । सरै सरब कामं ।५१।
 न नैनं मिचाउ । न डिंभं दिखाउ ।
 न कुकरमं कमाउ । न भेखी कहाउ ।५२।

चौपई

जे जे भेख सु तन मै धारै । ते प्रभ जन कछु कै न बिचारै ।
 समझ लेहु सभ जन मन माही । डिंभन मै परमेसुर नाही ।५३।

जे जे करम करि डिंभ दिखाही । तिन परलोकन मो गति नाही ।
जीवत चलत जगत के काजा । स्वांग देखि करि पूजत राजा ।५४।

सुआंगन मै परमेसुर नाही । खोजि फिरै सभ ही को काही ।
अपनो मनु कर मो जिह आना । पारब्रहम को तिनी पछाना ।५५।

दोहरा

भेख दिखाए जगत को लोगन को बसि कीन ।
अंति कालि काती कटियो बासु नरक मो लीन ।५६।

चौपई

जे जे जग को डिंभ दिखावै । लोगन मूंडि अधिक सुख पावै ।
नासा मूंद करै परणामं । फोकट धरम न कउडी कामं ।५७।
फोकट धरम जिते जग करही । नरकि कुंड भीतर ते परही ।
हाथ हलाए सुरगि न जाहू । जो मनु जीत सका नहि काहू ।५८।

कबिबाच

दोहरा

जो निज प्रभ मो सो कहा सो कहिहो जग माहि ।
जो तिह प्रभ को धिआइ है अंति सुरग को जाहि ।५९।

दोहरा

हरि हरि जन दुई एक है बिब बिचार कछु नाहि ।
जल ते उपजि तरंग जिउ जल ही बिखै समाहि ।६०।

चौपई

जे जे बादि करत हंकारा । तिन ते भिन रहत करतारा ।
बेद कतेब बिखै हरि नाही । जान लेहु हरि जन मन माही ।६१।
आंख मूंदि कोऊ डिंभ दिखावै । आंधर की पदवी कह पावै ।
आंखि मीच मगु सूझि न जाई । ताहि अनंत मिलै किम भाई ।६२।

बहु बिसथार कह लउ कोई कहै । समझत बाति थकति हुऐ रहे ।
रसना धरै कई जो कोटा । तदपि गनत तिह परत सु तोटा ।६३।

जब आइसु प्रभ को भयो जनमु धरा जग आइ ।
अब मै कथा संछेप ते सबहूं कहत सुनाइ ।६४।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे मम आगिआ काल जग प्रवेस करनं
नाम खसटमो धियाइ समापतम सतु सुभम सतु ।६।२७९।
अथ कबि जनम कथनं ।

चौपई

मुर पित पूरबि कियसि पयाना । भाति भाति के तीरथि न्हाना ।
जब ही जाति त्रिबेणी भए । पुंन दान दिन करत बितए ।१।
तही प्रकास हमारा भयो । पटना सहर बिखै भव लयो ।
मद्र देस हम को ले आए । भाति भाति दाईअन दुलराए ।२।
कीनी अनिक भाति तन रछा । दीनी भाति भाति की सिछा ।
जब हम धरम करम मो आइ । देव लोकि तब पिता सिधाए ।३।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे कबि जनम बरननं नाम सपतमो
धियाइ समापतम सतु सुभम सतु ।७।२८२।
अथ राज साज कथनं

चौपई

राज साज हम पर जब आयो । जथा सकति तब धरमु चलायो ।
भाति भाति बनि खेलि सिकारा । मारे रीछ रोझ झंखारा ।१।
देस चाल हम ते पुनि भई । सहर पावटा की सुधि लई ।
कालिंद्री तटि करे बिलासा । अनिक भाति के पेखि तमासा ।२।
तह के सिंघ घने चुनि मारे । रोझ रीछ बहु भाति बिदारे ।
फते साह कोपा तबि राजा । लोह परा हम सो बिनु काजा ।३।

भुजंग प्रयात छंद

तहा साह श्रीसाह संग्राम कोपे । पंचो बीर बंके प्रिथी पाइ रोपे ।
हठी जीतमलं सु गाजी गुलाबं । रणं देखीए रंग रूपं सहाबं ।४।
हठियो माहरीचंदयं गंगरामं । जिने कितीयं जितीयं फौज तामं ।
कुपे लाल चंदं कीए लाल रूपं । जिने गंजीयं गरब सिंघ अनूपं ।५।

कुपियो माहरू काहरू रूप धारे । जिने खान खावीनीयं खेत मारे ।
कुपियो देवतेसं दयाराम जुधं । कीयं द्रोण की जिउ महा जुध सुधं ।६।

क्रिपाल कोपीयं कुतको संभारी । हठी खान हयात के सीस झारी ।
 उठी छिछि इछं कढा मेझ जोरं । मनो माखनं मटकी कान्ह फोरं ।७।
 तहा नंद चंदं कीयो कोप भारो । लगाई बरछी क्रिपाणं संभारो ।
 तुटी तेग त्रिखी कढे जमदढं । हठी राखीयं लज बंसं सनढं ।८।

तहा मातलेयं क्रिपालं क्रुधं । छकियो छोभ छत्री करियो जुध सुधं ।
 सहे देह आपं महाबीर बाणं । करियो खान बानीन खाली पलाणं ।९।
 हठियो साहिबं चंद खेतं खत्रिआणं । हने खान खूनी खुरासान भानं ।
 तह बीर बंके भली भाति मारे । बचे प्रान लै के सिपाही सिधारे ।१०।

तहा साह संग्राम कीने अखारे । घने खेत मो खान खूनी लतारे ।
 त्रिपं गोपलायं खरो खेत गाजै । म्रिगा झुंड मधियं मनो सिंघ राजे ।११।

तहा एक बीरं हरी चंद कोप्यो । भली भाति सो खेत मो पाव रोप्यो ।
 महा क्रोध के तीर तीखे प्रहारे । लगै जौनि के ताहि पारे पधारे ।१२।

रसावल छंद

हरी चंद क्रुधं । हने सूर सुधं ।
 भले बाण बाहे । बडे सैन गाहे ।१३।
 रसं रुद्र राचे । महा लोह माचे ।
 हने ससत्र धारी । लिटे भूप भारी ।१४।

तबै जीत मलं । हरी चंद भलं ।
 ह्रिदै ऐंच मारियो । सु खेतं उतारियो । १५
 लगे बीर बाणं । रिसियो तेजि माणं ।
 समूह बाज डारे । सुवरगं सिधारे ।१६।

भुजंग प्रयात छंद

खुलै खान खूनी खुरासान खगं । परी ससत्र धारं उठी झाल अगं ।
 भई तीर भीरं कमाणं कड़के । गिरे बाज ताजी लगे धीर धके ।१७।
 बजी भेर भुंकार धुके नगारे । दुहूं उरते बीर बंके बकारे ।
 करे बाहु आघात ससत्रं प्रहारं । डकी डाकणी चावडी चीतकारं ।१८।

दोहरा

कहा लगे बरनन करौ मचियो जुधु अपार ।
जे लुझे जुझे सबै भजे सूर हजार ।१९।

भुजंग प्रयात छंद

भजियो साह पाहाड़ ताजी त्रिपायं । चलियो बीरीया तीरीया न चलायं ।
जसो डढवालं मधुकर सु साहं । भजे संगि लै के सु सारी सिपाहं ।२०।

चक्रत चौपियो चंद गाजी चंदेलं । हठी हरी चंदं गहे हाथ सेलं ।
करियो सुआम धरम महा रोस रुझियं । गिरियो टूक टूक ह्वै इसो सूर झुझियं ।२१।

तहा खान नैजाबतै आन कै कै । हनियो साह संग्राम को ससत्र लै कै ।
कितै खान बानीन हूं अस्त्र झारे । सही साह संग्राम सुरगं सिधारे । २२।

दोहरा

मारि निजाबत खान को संगो जुझै जुझार ।
हा हा इह लोकै भइओ सुरग लोक जैकार ।२३।

भुजंग प्रयात छंद

लखै साह संग्राम जुझे जुझारं । तवं कीट बाणं कमाणं संभारं ।
हनियो एक खानं खिआलं खतंगं । डसियो सत्र को जानु स्यामं भुजंग ।२४।

गिरियो भूमि सो बाण दूजो संभारियो । मुखं भीखनं खान के तानि मारियो ।
भजियो खान खूनी रहियो खेति ताजी । तजे प्राण तीजे लगै बाण बाजी ।२५।

छुटी मूरछना हरी चंदं संभारो । गहे बाण कामाण भे ऐच मारे ।
लगे अंगि जा के रहे न संभारं । तनं तिआग ते देव लोकं पधारं ।२६।

दुयं बाण खैचे इकं बारि मारे । बली बीर बाजीन ताजी बिदारे ।
जिसै बान लागै रहे न संभारं । तनं बेधि कै ताहि पारं सिधारं ।२७।

सबै स्वाम धरमं सु बीरं संभारे । डकी डाकणी भूत प्रेतं बकारे ।
 हसै बीर बैताल औ सुध सिधं । चवी चावंडीयं उडी गिध ब्रिधं ।२८।
 हरीचंद कोपे कमाणं संभारं । प्रथम बाजीयं ताण बाणं प्रहारं ।
 दुतीय ताक कै तीर मो को चलायो । रखियो दर्इव मै कानि छ्वैकै सिधायं ।२९।

त्रितीय बाण मारियो सु पेटी मझारं । बिधिअं चिलकतं दुआल पारं पधारं ।
 चुभी चिंच चरमं कछू घाइ न आयं । कलं केवलं जान दासं बचायं ।३०।

रसावल छंद

जबै बाण लाग्यो । तबै रोस जाग्यो ।
 कर लै कमाणं । हनं बाण ताणं ।३१।
 सबै बीर धाए । सरोघं चलाए ।
 तबै ताकि बाणं । हन्यो एक जुआणं ।३२।
 हरी चंद मारे । सु जोधा लतारे ।
 सु कारोड़ रायं । वहै काल घायं ।३३।

रणं तिआगि भागे । सबै त्रास पागे ।
 भई जीत मेरी । क्रिपा काल केरी ।३४।
 रणं जीत आए । जयं गीत गाए ।
 धनंधार बरखे । सबै सूर हरखे ।३५।

दोहरा

जुध जीत आए जबै टिकै न तिन पुर पाव ।
 काहलूर मै बाधियो आनि अनंद पुर गाव ।३६।
 जे जे नर तह न भिरे दीने नगर निकार ।
 जे तिह ठउर भले भिरे तिने करी प्रतिपार ।३७।

चौपई

बहत दिवस इह भाति बिताए ।
 संत उबारि दुसट सभ घाए ।
 टांग टांग करि हने निदाना ।
 कूकर जिमि तिन तजे प्राणा ।३८।

इति स्त्री बचित्र नाटक ग्रंथे राज साज कथनं भंगाणी जुध बरननं
 नाम असटमो धियाइ समापतं सतु सुभम सतु ।८।३२०।

बहुत काल इह भाति बितायो । मीआ खान जंमू कह आयो ।
 अलिफ खान नादौण पठावा । भीमचंद तन बैर बढावा ।१।
 जुध काज त्रिप हमै बुलायो । आपि तवन की ओर सिधायो ।
 तिन कठ गड़ नवरस पर बाधो । तीर तुफंग नरेसन साधो ।२।

भुजंग प्रयात छंद

तहा राज सिंघ बली भीम चंदं । चड़िओ राम सिंघ महा तेजवंदं ।
 सुखंदेव गाजी जसरोट राजं । चड़े क्रुध कीने करे सरब काजं ।३।
 प्रिथीचंद चढिओ डढे डढवारं । चले सिध हुऐ कार राजं सुधारं ।
 करी ढूक ढोअं किरपाल चंदं । हटाए सबे मारि कै बीर ब्रिंदं ।४।

दुतीय ढोअ ढूके वहै मारि उत्तारी । खरे दांत पीसे छुभै छत्रधारी ।
 उतै वै खरे बीर बंबै बजावै । तरे भूप ठाढे बडो सोकु पावै ।५।
 तबै भीमचंदं कीयो कोप आपं । हनूमान कै मंत्र को मुखि जापं ।
 सबै बीर बोलै हमै भी बुलायं । तबै ढोअ कै कै सु नीकै सिधायं ।६।

सबै कोप कै कै महा बीर ढूकै । चलै बारिबै बार को जिउ भभूकै ।
 तहा बिझुड़िआलं हठियो बीर दिआलं । उठियो सैन लै संगि सारी क्रिपालं ।७।

मधुभार छंद

कुपियो क्रिपाल । नचे मराल । बजे बजंत । करूरं अनंत ।८।
 जुझंत जुआण । बाहै क्रिपाण । जीअ धारि क्रोध । छडे सरोघ ।९।
 लुझै निदाण । तजंत प्राण । गिर परत भूमि । जणु मेघ झूमि ।१०।

रसावल चंद

क्रिपाल कोपियं । हठी पाव रोपियं ।
 सरोघं चलाए । बडे बीर घाए ।११।
 हणै छत्रधारी । लिटे भूप भारी ।
 महा नाद बाजे । भले सूर गाजे ।१२।

क्रिपालं क्रुधं । कीयो जुध सुध्धं ।
 महाबीर गजे । महा सार बजे ।१३।
 करो जुध चंड । सुणियो नाव खंडं ।
 चलियो ससत्र बाही । रजौती निबाही ।१४।

दोहरा

कोप भरे राजा सबै कीनो जुध उपाइ ।
 सैन कटोचन की तबै घेर लई अर राइ ।१५।

भुजंग छंद

चले नांगलू पांगलू वेदडोलं । जसवारे गुलेरे चले बांध टोलं ।
 तहा एक बाजियो महाबीर दिआलं । रखी लाज जौनै सबै बिझडवालं ।१६।
 तवं कीट तौ लौ तुफंगं संभारो । ह्रिदै एक रावंत के तकि मारो ।
 गिरियो झूमि भूमै करियो जुध सुधं । तऊ मारु बोल्यो महा मानि क्रोपं ।१७।

तजियो तुपकं बान पानं संभारे । चतुर बानयं लै सु सबियं प्रहारे ।
 त्रियो बाण लै बाम पाणं चलाए । लगै या लगै ना कछू जानि पाए ।१८।
 सु तउ लउ दईव जुध कीनो उझारं । तिनै खेद कै बारि के बीच डारं ।
 परी मार बुंगं छुटी बाण गोली । मनो सूर बैठे भली खेल होली ।१९।

गिरे बीर भूमं सरं सांग पेलं । रंगे स्रोण बसत्रं मनो फाग खेलं ।
 लीयो जीति बैरी कीआ आनि डेरं । तेऊ जाइ पारं रहे बारि केरं ।२०।
 भई रात्रि गुबार के अरध जामं । तबै छोरिगे बार देवै दमामं ।
 सबै रात्रि बीती उद्यो दिउस राणं । चले बीर चालाक खगं खिलाणं ।२१।

भज्यो अलिफ खानं न खाना संभारियो । भजे और बीरं न धीरं बिचारियो ।
 नदी पै दिनं असट कीने मुकामं । भली भात देखै सबै राज धामं ।२२।

इत हम होइ बिदा घरि आए । सुलह नमित वै उतहि सिधाए ।
संधि इनै उन कै संगि कई । हेत कथा पूरन इत भई ।२३।

दोहरा

आलसून कह मारिकै इह दिसि कीयो पयान ।
भाति अनेकन के करे पुरि अनंद सुख आनि ।२४।

इति स्त्री बचित्र नाटक ग्रंथे नदौन जुध बरननं नाम नौमो धियाइ
समापतम सतु सुभम सतु ।१।३४४।

चौपई

बहुत बरख इह भाति बिताए । चुनि चुनि चोर सबै गहि घाए ।
केतकि भाजि सहिर ते गए । भूखि मरत फिरि आवत भए ।१।
तब लौ खान दिलावर आए । पूत आपन हम ओरि पठाए ।
द्वैक घरी बीती निसि जबै । चड़त करी खानन मिलि तबै ।२।

जब दल पार नदी के आयो । आनि आलमै हमै जगायो ।
सोरु परा सभ ही नर जागे । गहि गहि ससत्र बीर रिस पागे ।३।
छूटन लगी तुफंगै तबही । गहि गहि ससत्र रिसाने सबही ।
क्रूर भाति तिन करी पुकारा । सोरु सुना सरता कै पारा ।४।

भुजंग प्रयात छंद

बजी भैर भुंकार धुंके नगारे । महा बीर बानैत बंके बकारे ।
भए बाहु आघात नचे मरालं । क्रिपा सिंधु काली गरजी करालं ।५।
नदीयं लख्यो कालरात्र समानं । करे सूरमा सीति पिंगं प्रमानं ।
इते बीर गजे भए नाद भारे । भजे खान खूनी बिना ससत्र झारे ।६।

नराज छंद

निलज खान भजियो । किनी न ससत्र सजियो ।
सु तिआग खेत को चले । सुबीर बीरहा भले ।७।
चले तुरे तुराइ कै । सकै न ससत्र उठाइ कै ।
न लै हथिआर गजही । निहारि नारि लजही ।८।

दोहरा

बरवा गाउ उजार कै करे मुकाम भलान ।
 प्रभ बल हमै न छुड़ सकै भाजत भए निदान ।९।
 तव बलि ईहा न परे सकै बरवा हना रिसाइ ।
 सालिन रस जिम बानीय रोरन खात बनाइ ।१०।

इति स्त्री बचित्र नाटक ग्रंथे खानजादे को आगमन त्रासित उठ जैबो बरननं नाम
 दसमो धयाइ समापतम सतु सुभम सतु ।१०।३५४।

हुसैनी जुध कथनं

भुजंग प्रयात छंद

गयो खानजादा पिता पास भजं । सकै ज्वाबु दै न हने सूर लजं ।
 तहा ठोकि बाहा हुसैनी गरजियं । सूर लै लै सिला साज सजियं ।१।
 करियो जोरि सैनं हुसैनी पयानं । प्रथम कूटि कै लूट लीने अवानं ।
 पुनरि डढवालं कीयो जीति जेरं । करे बंदि कै राज पुत्रान चेरं ।२।
 पुनरि दून को लूट लीनो सुधारं । कोई सामुहे ह्वै सकियो न गवारं ।
 लीयो छीन अनं दलं बाटि दीयं । महा मूड़ियं कुतसतं काज कीयं ।३।

दोहरा

कितक दिवस बीतत भए करत उसै उतपात ।
 गुआलेरीयन की परत भी आनि मिलन की बात ।४।
 जौ दिन दुइक न वे मिलत तब आवत अरिराइ ।
 कालि तिनू कै घर बिखै डारी कलह बनाइ ।५।

चौपई

गुआलेरीया मिलन कहु आए । राम सिंघ भी संगि सिधाए ।
 चतुरथ आनि मिलत भए जामं । फूटि गई लखि नजरि गुलामं ।६।

दोहरा

जैसे रवि के तेज ते रेत अधिक तपताइ ।
 रवि बल छुद्र न जानई आपन ही गरबाइ ।७।

चौपई

तैसे ही फूल गुलाम जाति भयो । तिनै न द्रिसट तरे आनत भयो ।
 कहलूरीया कटौच संगि लहि । जाना आन न मो सरि महि महि ।८।

तिन जो धन आनो थो साथी । ते दे रहे हुसैनी हाथा ।
 देत लेत आपन कुरराने । ते धंनि लै निजि धाम सिधाने ।१।
 चैरो तबै तेज तन तयो । भला बुरा कछु लखत न भयो ।
 छंदबंद नह नैकु बिचारा । जात भयो दे तबहि नगारा ।१०।

दाव घाव तिन नैकु न कहा । सिंघहि घेरि ससा कहु डरा ।
 पंद्रह पहरि गिरद तिह कीयो । खान पानि तिन जान न दीयो ।११।
 खान पान बिनु सूर रिसाए । साम करन हित दूत पठाए ।
 दास निरखि संग सैन पठानी । फूलि गयो तिन की नही मानी ।१२।

दस सहंस्त्र अब ही कै दैहू । नातर मीच मूंड पर लैहू ।
 सिंघ संगतीया तहा पठाए । गोपालै सु धरम दे ल्याए ।१३।
 तिन के संगि न उन की बनी । तब क्रिपाल चित मो इह गनी ।
 ऐसि घाति फिरि हाथ न ऐ है । सबहूं फेरि समो छलि जै है ।१४।

गोपालै सु अबै गहि लीजै । कैद कीजीऐ कै बध कीजै ।
 तनिक भनक जब तिन सुनि पाई । निज दल जात भयो भट राई ।१५।

मधुभार छंद

जब गयो गुपाल । कुपियो क्रिपाल । हिंमत हुसैन । जुंमै लुझैन ।१६।
 करि कै गुमान । जुंमै जुआन । बजे तबल । दुंदभ दबल ।१७।

बजे निसाण । नचे किकाण । बाहै तड़ाक । उठै कड़ाक ।१८।
 बजे निसंग । गजे निहंग । छुटै क्रिपान । लिटै जुआन ।१९।

तुपक तड़ाक । कैबर कड़ाक । सैहथी सड़ाक । छोही छड़ाक । २०।
 गजे सुबीर । बजे गहीर । बिचरे निहंग । जैसे पलंग ।२१।

हुके किकाण । धुके निसाण । बाहै तड़ाक । झलै झड़ाक ।२२।

जुझे निहंग । लिटै मलंग । खुल्हे किसार । जनु जटा धार ।२३।
सजे रजिंद्र । गजे गजिंद्र । उत्तरे खान । लै लै कमान ।२४।

त्रिभंगी छंद

कुपियो क्रिपालं सजि मरालं बाह बिसाल धरि ढालं ।
धाए सभ सूरं रूप करूरं मचकत नूरं मुखि लालं ।
लै लै सु क्रिपानं बाण कमाणं सजे जुआनं तन ततं ।
रणि रंग कलोलं मार ही बोलै जनु गज डोलं बनि मतं ।२५।

भुजंग प्रयात छंद

तबै कोपीयं कांगड़ेसं कटोचं । मुखं रकत नैनं तजे सरब सोचं ।
उतै उठीयं खान खेतं खतंगं । मनो बिहचरे मास हेतं पलंगं ।२६।

बजी भेर भुंकार तीरं तड़के । मिले हथि बंधं क्रिपाणं कड़के ।
बजे जंग नीसाण कथे कथीरं । फिरै रुंड मुंडं तनं तछ तीरं ।२७।

उठै टोप टूकं गुरजै प्रहारे । रुले लुथ जुथं गिरे बीर मारे ।
परै कतीयं घात निरघात बीरं । फिरै रुड मुंडं तनं तन तीरं ।२८।

बही बाहु आघात निरघात बाणं । उठे नद नादं कड़के क्रिपाणं ।
छके छोभ छत्र तजै बाण राजी । बहे जाहि खाली फिरै छूछ ताजी ।२९।

जुटे आप मै बीर बीरं जुझारे । मनो गज जुटै दंतारे दंतारे ।
किधो सिंघ सो सारदूलं अरुझे । तिसी भाति किरपाल गोपाल जुझे । ३०।

हरी सिंघ धायो तहा एक बीरं । सहे देह आपं भली भाति तीरं ।
महा कोप कै बीर ब्रिंदं संघारे । बडो जुध कै देव लोकं पधारे ।३१।

हठियो हिमतं किंमतं लै क्रिपानं । लए गुरज चलं सु जलाल खानं ।
हठे सूरमा मत जोधा जुझारं । परी कुट कुटं उठी ससत्र झारं ।३२।

रसावल छंद

जसंवाल धाए । तुरंगं नचाए ।
लयो घेरि हुसैनी । हन्यो सांग पैनी । ३३।
तिनू बाण बाहे । बडे सैन गाहे ।
जिसै अंगि लाग्यो । तिसे प्राण त्याग्यो ।३४।
जबै घाव लाग्यो । तबै कोप जाग्यो ।
संभारी कमाणं । हणे बीर बाणं ।३५।
चहूं ओर ढूके । मुखं मार कूके ।
त्रिभै ससत्र बाहै । दोऊ जीत चाहै ।३६।

रिसे खान जादे । महा मद मादे ।
महा बाण बरखे । सभे सूर हरखे ।३७।
करै बाण अरचा । धनुर बेद चरचा ।
सु सांगं सम्हालं । करै तउन ठामं । ३८।

बली बीर रुझे । समुह ससत्र जुझे ।
लगै धीर धकै । क्रिपाणं झनकै ।३९।
कड़कै कमाणं । झणकै क्रिपाणं ।
कड़कार छुटै । झणंकार उठै ।४०।

हठी ससत्र झारे । न संका बिचारे ।
करे तीर मारं । फिरै लोह धारं । ४१।
नदी स्रोण पूरं । फिरै गैणि हूरं ।
उभे खेत पालं । बके बिकरालं ।४२।

पाधड़ी छंद

तह हड़ हड़ाइ हसे मसाण । लिते गजिंद्र छुटे किकराण ।
जुटे सु बीर तह कड़क जंग । छुटी क्रिपाण बुटे खतंग ।४३।

डाकन डहकि चावड चिकार । काकं कहकि बजै दुधार ।
खोलं खड़कि तुपकि तड़ाकि । सैथं सड़क धकं धहाकि ।४४।

भुजंग प्रयात छंद

तहा आप कीनो हुसैनी उतारं । सभू हाथि बाणं कमाणं संभारं ।
रुपे खान खूनी करै लाग जुधं । मुखं रक्त नैणं भरे सूर क्रुधं ।४५।

जगियो जंग जालम सु जोधं जुझारं । बहे बाण बांके बरछी दुधारं ।
मिले बीर बीरं महा धीर बंके । धका धकि सैथं क्रिपाणं झनंके ।४६।

भए ढोल ढंकार नदं नफीरं । उठे बाहु आघात गजै सुबीरं ।
नवं नद नीसान बजे अपारं । रुले तछ मुछं उठी ससत्र झारं ।४७।

टका टुक टोपं ढका ढक ढालं । महा बीर बानैत बकै बिक्रालं ।
नचे बीर बैतालयं भूत प्रेतं । नची डाकिणी जोगनी उरध हेतं ।४८।

छुटी जोगतारी महारुद्र जागे । डगियो धिआन ब्रहमं सभै सिध भागे ।
हसे किंनरं जछ बिदिआधरेयं । नची अछरा पछरा चारणेयं ।४९।

परियो घोर जुधं सु सैना परानी । तहा खां हुसैनी मंडिओ बीर बानी ।
उतै बीर धाए सु बीरं जस्वारं । सबै बिउत डारे बगा से अस्वारं ।५०।

तहा खां हुसैनी रहियो एक ठाढं । मनो जुध खंभं रणभूम गाडं ।
जिसै कोप कै कै हठी बाणि मारियो । तिसै छेद कै पैल पारे पधारियो ।५१।

सहे बाण सूरं सभै आण ढूकै । चहूं ओर तै मार ही मार कूकै ।
भली भाति सो असत्र अउ ससत्र झारे । गिरे भिसत को खां हुसैनी सिधारे ।५२।

दोहरा

जबै हुसैनी जुझियो भयो सूर मन रोसु ।
भाजि चले अवरै सबै उठियो कटोचन जोस ।५३।

चैपई

कोपि कटोचि सबै मिलि धाये । हिंमति किंमति सहित रिसाए ।
हरी सिंघ तब कीया उठाना । चुनि चुनि हने पखरीआ जुआना ।५४।

नराज छंद

तबै कटोच कोपीयं । संभार पाव रोपीयं ।
सरक ससत्र झार ही । सु मारि मारि उचार ही ।५५।
चंदेल चौपीयं तबै । रिसात धात भे सबै ।
जिते गए सु मारीयं । बचे तिते सिधारीयं ।५६।

दोहरा

सात सवारन कै सहित जूझै संगत राइ ।
दरसो सुनि जुझै तिनै बहुरि जुझत भयो आइ ।५७।
हिंमत हूं उतरियो तहा बीर खेत मझार ।
केतन के तनि घाइ सहि केतनि के तनि झारि ।५८।
बाज तहा जूझत भयो हिंमत गयो पराइ ।
लोथ क्रिपालहि की नमित कोपि परे अरि राइ ।५९।

रसावल छंद

बली बैर रुझै । समुहि सार जुझै ।
क्रिपा राम गाजी । लरियो सैन भाजी ।६०।
महा सैन गाहै । त्रिभै ससत्र बाहै ।
घनियो काल कै कै । चलै जस लै कै ।६१।
बजे संख नादं । सुरं निरबिखादं ।
बजे डौर डढं । हठे ससत्र कढं ।६२।
परी भीर भारी । जुझै छत्र धारी ।
मुखं मुछ बंकं । मंडे बीर हंकं ।६३।
मुखं मारि बोलै । रणं भूमि डोलै ।
हथियारं संभारै । उभै बाज डारै ।६४।

रण जुझत किरपाल कै नाचत भयो गुपाल ।
 सैन सबै सिरदार दै भाजत भई बिहाल ।६५।
 खान हुसैन क्रिपाल के हिंमत रणि जूझंत ।
 भाजि चले जोधा सबै जिम दे मुकट महंत ।६६।

चौपई

इह बिधि सत्र सबै चुनि मारे । गिरे आपने सूर संभारे ।
 तह घाइल हिंमत कह लहा । राम सिंघ गोपाल सिउ कहा ।६७।

जिनि हिंमत अस कलह बढायो । घाइल आजु हाथ वह आयो ।
 जब गुपाल ऐसे सुनि पावा । मारि दीयो जीअत न उठावा । ६८।

जीत भई रन भयो उजारा । सिम्रित करि सभ घरो सिधारा ।
 राखि लीयो हम को जगराई । लोह घटा अन ते बरसाई ।६९।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे हुसैन बधह क्रिपाल हिंमत संगतीआ बध बरननं
 नाम गिआरमो धयाइ समापतम सतु सुभम सतु ।११।अफजू।४२३।

चौपई

जुध भयो इह भाति अपारा । तुरकन को मारियो सिरदारा ।
 रिस तन खान दिलावर तए । इतै सऊर पठावत भए । १।

उतै पठियो उनि सिंघ जुझारा । तिह भलान ते खेदि निकारा ।
 इत गज सिंघ पंमा दल जोरा । धाइ परे तिन उपर भोरा ।२।

उतै जुझाए सिंघ भयो आडा । जिम रन खंभ भूमि रनि गाडा ।
 गाडा चलै न हाडा चलि है । सामुहि सेल समर मो झलि है ।३।

बाटि चडै दल दोऊ जुझारा । उते चंदेल इते जसवारा ।
 मंडियो बीर खेत मो जधा । उपजियो समर सूरमन क्रुधा ।४।

कोप भरे दोऊ दिस भट भारे । इतै चंदेल उतै जसवारे ।
 ढोल नगारे बजे अपारा । भीम रूप भैरो भभकारा ।५।

धुणं ढोल बजे । महा सूर गजे ।
 करे ससत्र घावं । चड़े चित चावं । ६ ।
 त्रिभै बाज डारै । परघै प्रहारे ।
 करे तेग घायं । चड़े चित चायं । ७ ।
 बकै मार मारं । न संका बिचारं ।
 रुलै तछ मुछं । करै सुरग इछं । ८ ।

दोहरा

नैक न रन ते मुरि चले करै निडर ह्वै घाइ ।
 गिरि गिरि परै पवंग ते बरे बरंगन जाइ । ९ ।

चौपई

इह बिधि होत भयो संग्रामा । जूझै चंद नराइन नामा ।
 तब जुझार एकल ही धयो । बीरन घेरि दसो दिसि लयो । १० ।

दोहरा

धस्यो कटक मै झटक दै कछू न संक बिचार ।
 गाहत भयो सुभटन बडि बाहति भयो हथिआर । ११ ।

चौपई

इहि बिधि घने घरन को गारा । भाति भाति के करे हथियारा ।
 चुनि चुनि बीर पखरीआ मारे । अंति देवपुरि आप पधारे । १२ ।

इति स्त्री बचित्र नाटक ग्रंथे जुझार सिंघ जुध बरननं नाम द्वादसमो
 धियाइ समापतम सतु सुभम सतु । १२ । १४३५ ।

सहजादे को आगमन मद्र देस

चौपई

इह बिधि सो बध भयो जुझारा । आन बसे तब धामि लुझारा ।
 तब अउरंग मन माहि रिसावा । मद्र देस को पूत पठावा । १ ।
 तिह आवत सभ लोक डराने । बडे बडे गिरि हेरि लुकाने ।
 हम हूं लोगन अधिक डरायो । काल करम को मरम न पायो । २ ।

कितक लोक तजि संगि सिधारे । जाइ बसे गिरिवर जह भारे ।
चित मूजीयन को अधिक डराना । तिनै उबार न अपना जाना ।३।
तब अउरंग जीअ माझ रिसाए । एक अहदीआ ईहा पठाए ।
हम ते भाजि बिमुख जे गए । तिन के धाम गिरावत भए ।४।

जे अपने गुर ते मुख फिर है । ईहा ऊहा तिन के ग्रिहि गिरि है ।
इहा उपहास न सुरपुरि बासा । सभ बातन ते रहे निरासा ।५।
दूख भूख तिन को रहै लागी । संत सेव ते जो है तिआगी ।
जगत बिखै कोई काम न सरही । अंतहि कुंड नरक की परही ।६।

तिन को सदा जगति उपहासा । अंतहि कुंड नरक की बासा ।
गुर पग ते जे बेमुख सिधारे । ईहा ऊहा तिन के मुख कारे ।७।
पुत्र पउत्र तिन के नही फरै । दुख दै मात पिता को मरै ।
गुर दोखी सग की म्रितु पावै । नरक कुंड डारे पछुतावै ।८।

बाबे के बाबर के दोऊ । आप करै परमेसर सोऊ ।
दीनसाह इन को पहिचानो । दुनीपति उन को अनुमानो ।९।
जो बाबे को दाम न दै है । तिन ते गहि बाबर के लै है ।
दै दै तिन को बडी सजाइ । पुनि लै है ग्रहि लूट बनाइ ।१०।

जब ह्वै है बेमुख बिना धन । तबि चड़ि है सिखन कह मागन ।
जे जे सिख तिनै धन दै है । लूटि मलेछ तिनू कौ लै है ।११।
जब हुइ है तिन दरब बिनासा । तब धरि है निजि गुर की आसा ।
जब ते गुर दरसन को ऐ है । तब तिन को गुर मुख न लगै है ।१२।

बिदा बिना जैहै तब धामं । सरि है कोई न कोई तिन को कामं ।
गुर दरि ढोई न प्रभू पुरि वासा । दुहूं ठउर ते रहे निरासा । १३।
जे जे गुर चरनन रत ह्वै है । तिन के कसटि न देखन पै है ।
रिधि सिधि तिन के ग्रिह माही । पाप ताप छ्वै सकै न छाही ।१४।

तिह मलेछ छ्वै है नही छावा । असट सिधि ह्वै है घरि माहा ।
हास करत जो उदम उठै है । नवो निधि तिन के घरि ऐ है ।१५।

मिरजा बेग हुते तिह नामं । जिनि ढाहे बेमुखन के धामं ।
सभ सनमुख गुर आप बचाए । तिन के बार न बांकन पाए ।१६।
उत अउरंग जीय अधिक रिसायो । चार अहदीयन अउर पठायो ।
जे बेमुख ता ते बचि आए । तिन के ग्रिह पुनि इनै गिराए ।१७।

जे तजि भजे हुते गुर आना । तिन पुनि गुरु अहदीअहि जाना ।
मूत्र डार तिन सीस मुंडाए । पाहुरि जानि ग्रिहहि लै आए ।१८।

जे जे भाजि हुते बिनु आइसु । कहो अहदीअहि किनै बताइसु ।
मूंड मूंड करि सहरि फिराए । कार भेट जनु लैन सिधाए ।१९।

पाछै लागि लरिकवा चले । जानुक सिख सखा है भले ।
छिके तोबरा बदन चड़ाए । जनु ग्रिहि खान मलीदा आए । २०।
मसतकि सुभे पनहीयन घाइ । जनु करि टीका दए बलाइ ।
सीस ईंट के घाइ करेही । जनु तिनु भेट पुरातन देही ।२१।

दोहरा

कबहूं रण जूझ्यो नही कछु दै जसु नही लीन ।
गाव बसति जान्यो नही जम सो किन कहि दिन ।२२।

चौपई

इह बिधि तिनो भयो उपहासा । सभ संतन मिलि लखियो तमासा ।
संतन कसट न देखन पायो । आप हाथ दै नाथि बचायो ।२३।

चारणी । दोहरा

जिस नो साजन राखसी दुसमन कवन बिचार ।
छवै न सकै तिह छाहि कौ निहफल जाइ गवार ।२४।
जे साधू सरनी परे तिन के कवण बिचार ।
दंति जीभ जिम राखि है दुसट अरिसट संघारि ।२५।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे साहजादे व अहदी आगमन बरननं नाम
त्रोदसमो धियाइ समापतम सतु सुभम सतु ।१३।१४६०।

सरब काल सभ साध उबारे । दुखु दै कै दोखी सभ मारे ।
अदभुति गति भगतन दिखराई । सभ संकट ते लए बचाई ।१।
सभ संकट ते संत बचाए । सभ कंटक कंटक जिम घाए ।
दास जान मुरि करी सहाई । आप हाथु दै लयो बचाइ ।२।

अब जो जो मै लखे तमासा । सो सो करो तुमै अरदासा ।
जो प्रभ क्रिपा कटाछि दिखै है । सो तव दास उचारत जै है ।३।
जिह जिह बिध मै लखे तमासा । चहत तिन को कीयो प्रकासा ।
जो जो जनम पूरबले हेरे । कहिहो सु प्रभु पराक्रम तेरे ।४।

सरब काल है पिता अपारा । देबि कालका मात हमारा ।
मनूआ गुर मुरि मनसा माई । जिनि मोको सुभ क्रिआ पड़ाई ।५।
जब मनसा मन मया बिचारी । गुरु मनूआ कह कह्यो सुधारी ।
जे जे चरित पुरातन लहे । ते ते अब चहीअत है कहे ।६।

सरब काल कुरणा तब भरे । सेवक जानि दया रस ढरे ।
जो जो जनमु पूरबलो भयो । सो सो सभ सिमरण करि दयो ।७।
मोको इती हुती कह सुधं । जस प्रभ दई क्रिपा करि बुधं ।
सरब काल तब भए दइआला । लोह रछ हम को सब काला ।८।

सरब काल रछा सभ काल । लोह रछ सरबदा बिसाल ।
ठीठ भयो तव क्रिपा लखाई । ऐडों फिरे सभन भयो राई ।९।

जिह जिह बिधि जनमन सुधि आई । तिम तिम कहे गिरंथ बनाई ।
प्रथमे सतिजुग जिह बिधि लहा । प्रथमे देबि चरित्र को कहा ।१०।
पहिले चंडी चरित्र बनायो । नख सिख ते क्रम भाख सुनायो ।
छोर कथा तब प्रथम सुनाई । अब चाहत फिर करौ बडाई ।११।

इति श्री बचित्र नाटक ग्रंथे सरब कल की बेनती बरननं नाम चौदसमो
धियाइ समापतम सतु सुभम सतु ।१४।१४७१।

